

Filibeli Ahmed Hilmi Efendi'nin Gazeteciliği Özelinde İttihat ve Terakki Fırkası (21 Nisan 1910-21 Eylül 1911)*

Committee of Union and Progress Through the
Penmanship of Filibeli Ahmed Hilmi Effendi: Hikmet
(April 21 1910 - September 21 1911)

Özlem KUTKAN**

Öz

II. Meşrutiyet Devri önde gelen fikir adamlarından Filibeli Ahmed Efendi, sahibi olduğu Hikmet Gazetesinde başyazar olarak çeşitli yazılar yayınlamıştır. Hikmet, Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet Döneminde yayınlanmış siyasi, kültürel felsefi fikir gazetelelerinden biridir. Çalışmamızda, Hikmet'in 21 Nisan 1910- 21 Eylül 1911 dönemine ait sayıları detaylı bir biçimde taranarak Filibeli Ahmed Hilmi Efendi'nin makaleleri üzerinden İttihat ve Terakki'ye ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Siyasi atmosferin oldukça gergin olduğu bu dönemde yazarın yapıcı eleştiriler ile yazılarını kaleme aldığı görülür. Kendisi söz konusu makaleleri ile demokrasi, muhalefet, usulsüzlük, yönetim gibi konulara ahlaki sorumluluklar ve sistem eleştirisi üzerinden önemli bakış açıları kazandırmıştır. Son olarak, 25 Ekim 1912'de kapatılan gazetenin tekrar yayın hayatına başlaması üzerine Balkan Harpleri dönemi nüshalarının yazarın siyasi gündemi okuma biçimini anlayabilmek amacıyla genel bir tahlile tâbi tutulduğu belirtilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hikmet, Basın, Filibeli Ahmed Hilmi, İttihat ve Terakki, Meşrutiyet.

Abstract:

Ahmed Hilmi from Plovdiv (aka Filibeli Ahmed Hilmi Effendi), one of the leading thinkers of Constitutional Era and the owner of and the editor of the Hikmet newspaper, published various articles in his newspaper. Hikmet was a cultural-political and a philosophical newspaper published during the Reformation Period of the Ottoman Empire. This article aims to evaluate Hikmet mainly through Filibeli Ahmed Hilmi Effendi's constructive articles on the Committee of Union and Progress (CUP), between 21 April 1910 and 21 September 1911, written in a period of dense strife. He also provided valuable points for discussions on moral responsibilities and system critique ranging from democracy, governance and opposition to corruption. Moreover, in this article, issues pertaining to Balkan Wars, which he brought forward right

* Makale Geliş Tarihi: 23.08.2016 Kabul Tarihi: 18.09.2017

** Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
E-Posta: ozlembfd@gmail.com

Görüş

Akademik
Bakış

33

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

after the newspaper's reappearance following its closure on 25 October 1912, are taken into deliberate consideration in order to be able to understand his perception of politics of his day.

Key Words: *Hikmet, Newspapers, Filibeli Ahmed Hilmi, CUP, Constituonal Period.*

GİRİŞ

II. Meşrutiyet Dönemi siyasi ve fikir gazetelerinden *Hikmet*, 21 Nisan 1910-25 Ekim 1912 tarihleri arasında değişen sayfa sayısı ve tasarımları ile ilk dönemde haftalık Balkan Harpleri döneminde ise günlük olarak çıkarılmıştır¹. Esasen gazete ilk basım evresinde 12. sayısından itibaren haftada iki kez basılmayı hedeflemişse de gerekli hazırlıkları tamamlayamadığından amacını gerçekleştirememiştir². Başyazarı ve sahibinin Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Efendi'nin olduğu gazetenin yazar kadrosuna bakıldığında ise Ahmed Ağayef, Yunus Nâdi, Ali İsfâhani gibi dikkat çekici isimlerin yer aldığı görülür. Esasen gerek Şehbenderzâde gerekse *Hikmet* birçok araştırmaya konu olmuştur³. Bu

1 Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndaki ilk sayısı, 8 Nisan 1326 tarihli olan gazetede yer alan "Birkaç Söz" adlı makalede gazetenin çıkarılma gerekçesi kısaca "...*esbâb-ı inhitâtımızı tamâmiyle ânlr ve bu esbâbi def' edebilirsek hakkıyla intibâh etmiş oluruz...*" sözleri ile açıklanır. Gazetenin tarihçesine ilişkin bkz. Atilla Çetin, "Hikmet", *İslâm Ansiklopedisi*, XVII, 1998, 519-520. Süreç içinde sayfa düzeninde değişiklikler yaşanmıştır. Meselâ, ülke siyasi gündeminin ele alındığı temel yazılardan "*İcmâl-i Siyâsi*" yeri değişiklik gösteren temel başlıklardandır. Bkz. İlk 20 sayı. Ayrıca, *Hikmet* gazetesinde fotoğraf ve resim kullanımına sık rastlanılmaz. Yine de bu durumun istisnâlarının var olduğu belirtilmelidir. Meselâ, 16 Eylül 1326 tarihinde harita; 28 Nisan 1326 ve 15 Kânûn-ı Evvel 1326 tarihli sayılarında ise genel basım anlayışının dışında fotoğraf kullanıldığı görülmektedir. Son olarak, gazetenin, ilk yayın döneminde yani haftalık olarak basıldığı evrede 8 sayfa; Balkan Harpleri döneminde ise günlük olarak dörder sayfa halinde basıldığı ifade edilebilir 8 Nisan 1326; 15 Nisan 1326; 5 Teşrîn-i Sâni 1328; 6 Teşrîn-i Sâni 1328 nüshaları.

2 Gazete, haftada iki kere basılmayışının nedenini gerekli istihzârâtı (hazırlıkları) temin edemeyişleri olarak açıklar *Hikmet*, 24 Haziran 1326, s.1.

3 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, hakkında çeşitli araştırmaların yapıldığı bir Osmanlı fikir adamıdır. Filibe'de doğmuş ve burada başladığı öğrenimini İstanbul'da Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde bitirmiştir. İlk önce, Posta ve Telgraf Nezâreti'nde ardından da Düyûn-ı Umûmiye Nezâreti'nde çalışmış ve bu esnada görevli gittiği Beyrut'ta Jön Türklerle temas kurduktan sonra cemiyet faaliyetlerine ve ardından da yayın hayatına başlamıştır. *Çaylak* adlı mizâh dergisini çıkaran Filibeli Ahmed, İstanbul'a döndüğünde tutuklanmış ve Fizân'a sürülmüştür. II. Meşrutiyet'in ilâmı ile İstanbul'a dönmüş, İstanbul'da Dârülfünun'da felsefe okutmuş ve Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye üyeliğinde bulunmuştur. Yayın hayatının yoğun olarak başladığı bu evrede kısa bir süre İttihâd-ı İslâm adıyla haftalık siyasi bir gazete yayınlayan yazar, gazetenin kapanmasının ardından da *İkdam*, *Şehbâl*, *Yeni Tasvir-i Efkâr* ve *Sırât-ı Müstâkim* gibi gazete ve dergilerde siyâsi, felsefi yazılar yazmış ve 21 Nisan 1910'da *Hikmet* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu dönemde ayrıca 26 Ağustos 1911'de Millet ile Muhâsebe adlı gazeteleri de yayınlamıştır. Yazılarında, kendi adını kullanmakla birlikte tasavvufi yazılarında Şeyh Mihridîn Arûsi, mizahi yazılarında Coşkun Kalendar, Kalendar Gedâ, milli ve hamâsi şiirlerinde Özdemir gibi takma adlar kullanmıştır. *Hikmet* gazetesinin ilk kapatılışında Kastamonu'ya ardından da Bursa'ya sürülen Şehbenderzâde, aften yararlanıp İstanbul'a döndükten sonra gazete tekrar kapatılmıştır. Gazetenin kapanmasından yaklaşık iki yıl sonra 30 Ekim 1914 yılında vefât etmiştir. Abdullah Uçman, "Şehbenderzâde Hilmi Efendi", *İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 2010, 424-425. Ülken, henüz sosyoloji yazarlarının Spencerciliği aşamadığı yıllarda Ahmed Hilmi'nin tanınmış Fransız sosyologlarına temas ettiğini belirterek sosyal hayatı kuşatan şartlar bütününe nasıl inceleneceğini anlattığını belirtir. Ayrıca

çalışmanın hedefi ise İttihat ve Terakki siyasetinin *ağırlıklı* olarak Filibeli Ahmed Efendi'nin kaleminden takip edilmesi ve bu temelde oluşan kamuoyunun okunması oluşturmuştur⁴. Bu bağlamda Meşrutiyet'in ilân edildiği ilk günlerden itibaren İttihat ve Terakki Partisi'nin hatırlı üyeleri arasında dahi huzursuzluk ve buruklukların başladığı ifade edilebilir. Hikmet'in yayına başladığı 1910 yılında ise muhalefet artık sağlam bir zemine oturmuştur. Yüzyılın dayattığı çözüme karşısında meşrutiyet öncesinde yeşermiş olan farklı politik görüşlere eklenen tecrübe sorunu ve hatalarla söz konusu zemin güç kazanmaktadır⁵.

Filibeli Ahmed Hilmi ise meşrutiyetçi, Midhat Paşa'ya bağlı ve onun hatırasını, ortaya koyduğu projeleri ve çalışmalarını okuyucularına aktararak yâd etmek isteyen bir düşünür kimliğidir⁶. Yıldız Sarayı'ysa sahibi olduğu *Hikmet* Gazetesi için öfke uyandıran bir simgedir⁷. Ülke kamuoyunda ve Filibeli Ahmed Efendi de genel itibarı ile "Hürriyeti", "Hükümet-i Meşrûta'yı" ülkeye getiren "İttihat ve Terakki"ye karşı bir vefa ve saygı hakimdir. Nitekim, Filibeli Ahmed Efendi İttihat ve Terakki'yi eleştirirken odağına cemiyetin tarihi kimliğine zarar veren partilileri alacaktır.

bu hazırlığın, Durkheim sosyolojisinin başladığı yıllarda dahi tamamlanmamış olan önemli bir yönü oluşturduğunu ekler. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, s. 292-293. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Efendi'nin konu olduğu çeşitli araştırmalara ilişkin örnek olarak bkz. Ömer Aydın, "Filibeli Ahmed Hilmi'nin Din Anlayışı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 2001, s. 69-85; Ahmed Hilmi, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi, c. I, Ankara, s. 164; Sevdâ Özkaya, *Meşrutiyet Dönemi Basınından Örneklerle Türkistan*, Kesit, İstanbul, 2016, s. 9-19,74; Ahmet Tepekaya, "Filibeli Ahmed Hilmi'nin Hikmet Dergisini Yayınlamasındaki Amacı" *Karadeniz Araştırmaları*, 8, Çorum, 2006, s. 40-46; Mehmet Zeki Ekici, *II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.

4 Bu bağlamda, Hikmet'te yayınlanan ancak yazar adı belirtilmeyen bazı makalelere bu çalışmada yer verildiği belirtilmelidir. Nitekim, Hikmet'in müdürü ve sahibinin Filibeli Ahmed oluşu en azından kendisinin söz konusu makalelere muhalif olmadığını düşündürmüştür.

5 İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000, 172-189. Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İcyüzü 1908-1918*, Arba Yayınları, İstanbul, 1989, s.1-64. İttihat ve Terakki'ye yönelik eleştirilere bir nevi cevap niteliğinde kaleme alınan bir hatırat için bkz. Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.

6 "Şehid-i Mukaddes Midhat Paşa'nın Besmele ve Fâtiha-i Şerif Tefsiri", *Hikmet*, 15 Nisan 1326, s. 1; "Tefsir-i Fâtiha: Şehid-i Hürriyet Midhât Paşa Tarafından", *Hikmet*, 22 Nisan 1326, s. 2; "Â'sâr-ı İnhitâtin Mahv Edemediği Mahâsin ve Fezâil-i Milliyemizden: İncece Midhât Paşa Merhumun Bir Fikri-Mâziye", *Hikmet*, 29 Nisan 1326, s. 1.

7 Gazetenin, 8 Nisan 1326 tarihli sayısında imparatorlukta yaşanan olayların kısaca değerlendirildiği "Bir Haftalık Vukuat" bölümünde pâdişahın yaz için Yıldız Sarayı'nda kalmayı tercih edeceği söylentilerinden duyulan rahatsızlık aktarılmıştır. Esasen, Yıldız Sarayı ve Tepesi'nin çeşitli dönem eserlerine gizem, önem ve simgesel anlamıyla farklı değerlendirmelerle bir şekilde konu olduğu görülür. Bkz.; Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, *II. Meşrutiyet'in İlânı ve 31 Mart Hadisesi* (haz. Faik Reşit Unat), TTK, Ankara, 1991, s. 74-87; Yıldız Sarayı'nın doğuş hikâyesi ve yapısına ilişkin acı bir çalışma için bkz. Georgeon, F. *Sultan Abdülhamid* (çev. Ali Berktaş, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 226; Ömer Seyfettin'in "Yıldız" adlı şiiri ise Yıldız'a duyulan dönem öfkesinin şiddetli bir ifadesidir.

Ömer Seyfettin'in Şiirleri (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1972, s. 19.

Görüş

Akademik
Bakış

35

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Cemiyet ve Siyasi Atmosfere İlişkin İlk Algılar

Hikmet Gazetesi'nin ilk yayın dönemi olan 21 Nisan 1910- 21 Eylül 1911 evresi İttihat ve Terakkili nazır sayısında artışın yaşandığı ve Mahmut Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırı olarak kabineye sokulduğu bir dönemdir. Bunun anlamı 31 Mart sonrası ilân edilen sıkıyönetimin uygulayıcısı ve devlet yönetiminde önemli bir güç olan Mahmut Şevket Paşa'nın da yürütmeye dahil edildiğidir⁸. En nihâyetinde söz konusu kabinenin bir fırka kabinesi olarak da değerlendirilebilmektedir.⁹

İç siyasi ortamı kısaca özetlenen döneme ilişkin yazılara bakıldığında, gazetenin ülkedeki muhalefet ve iktidarın rollerine ilişkin algı ve yorumuna ışık tutan ve henüz dördüncü sayısında yayınlanmış "*Şirket ve Cem'iyet*" başlıklı yazının, bizzat başlığıyla da dikkat çektiği görülür. Nitekim gazete, henüz yayın hayatına başladığı günlerde yayınladığı "*Şirket ve Cem'iyet*" başlıklı yazı ile İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalefete muhalif bir başlıkla partinin konumuna ilişkin görüşlerini dile getirmeye başlamıştır. İlk olarak, şirket ve cemiyet kuruluşlarının benzerliklerine ve farklılıklarına değinilerek Meşrutiyet'ten sonra pek çok cemiyet ve şirketin ortaya çıktığı belirtilir ve eklenir: "...sakın cemiyyet yapmak davasıyla şirketler tesisine uğraşılıyor olmayalım!"¹⁰. Nihâyetinde, yeni yeni cemiyetler kurulurken cemiyetle şirket arasındaki fark düşünülmeli ve cemiyete alınacak kişilerin önceki dönemde neler yaptıkları dikkate alınmalıdır. İlgili yazının eleştirilerine konu olan parti ise muhtemelen, gazetede basıldığı tarihe en yakın dönemde kurulan ve Tunaya'nın ifadesi ile kurucularının iktidarcı çoğunluktan beklenmedik zamanda kopan Ahali Fırkası'dır¹¹.

Hikmet Gazetesi'nin siyasi görüşlerine ayna tutan ayrıca İttihat ve Terakki'nin de içinde bulunduğu siyasi ortama ilişkin önemli bir kesit sunan "*III. Madde ve Cemâat-i İslâmiyye*" başlıklı bir diğer yazı da oldukça dikkat çekicidir. Mesele, *Sabah* Gazetesi'nde "*Hayât-ı Meşrûtiyyet'de İki Vâsıtâ-i Tekâmül*" başlığı altında Dikran Kelekyan Efendi'nin eski Osmanlı reâya teşkilât-ı milliyesinin canlandırılması ve ardından da "Müslüman Cemâatlerin" oluşturulması önerisi üzerine kaleme alınmıştır. İttihat ve Terakki Partisi'nin de temel politikasına

8 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 174-175.

9 Tark Zafer, Tunaya, *II. Meşrutiyet Dönemi Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.26.

10 "*Şirket ve Cem'iyet*", *Hikmet*, 29 Nisan 1326, s. 4

11 Meşrutiyet sonrası parlamento içinde ve dışında kurulan siyasi partiler Fedâkaran-ı Millet Cemiyeti, Osmanlı Ahrar Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, İttihâd-i Muhammedi, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye, Mutedil Hürriyetperverân Fırkası (Mutedil Liberaller), İslahat-ı Esâsiye-i Osmaniye Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası'dır. Tunaya, *a.g.e.* s.263; Ahmed Hilmi ilerleyen yıllarda kaleme aldığı eserinde, Ahali Fırkası'nı, Ahrar Fırkası çözüldükten sonra kurulan muhafazakâr bir parti olarak niteler.Yazar, ayrıca Ahali Fırkası'nın, çoğunluğunu ulemanın oluşturduğu Avrupa Meclislerindeki Ruhban Fırkalarını düşündüğünü belirtir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İftlâsı İtiâaf ve Hürriyet Fırkası*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 32.

aykırı olan bu teklife¹² makalede ülke geleceğine olumlu bir katkı sunmayacağına dikkat çekici dayanaklar temelinde itiraz edilir. Nitekim, söz konusu teklif ile “Siyasi ve İdari Cemâatler” hükümet içinde hükümete, millet içinde millete dönüşecek ve ülkede ittihattan ziyade tefrika oluşacaktır. Öyle ki süreçte ülkenin konfederasyon yönetimine dönüşme tehlikesi ortaya çıkacaktır. Bu da Ahrâr Fırkası Programı'nın farklı sunumundan başka bir şey değildir. Yazı, aşağıdaki ifâdeler ile sonlandırılır:

“Türkiye'deki rekâbet ve cidâl-i anâsır meselesinin halli mahzâ bir nev' <<heyet-i müctemia>> teşkilî ile mümkün olabileceğini ekseri Ermeni vatandaşlarımız zann ediyorlar. İhtimâl ki böyle bir zann doğrudur>> Lâkin böyle bir hall-i tesviye vatan ve Müslümanlar zararına olacağı için biz bu meselenin ancak << İttihâd>> şekliyle hallini zaruri buluyoruz. Türkiye hiçbir vakit dokuz isimli bir vatan olmayacak ve ilelebet Türkiye kalacaktır!”¹³

Bu dönemde hem Osmanlı İmparatorluğu gündeminde hem de günümüzde çeşitli araştırmalara konu olan İttihat ve Terakki'nin dış politikadaki başarı ya da başarısızlık siyasetine ilişkin tartışmalara¹⁴ Ahmed Hilmi'nin de katkıda bulunduğunu görüyoruz. Yazar, İttihat ve Terakki'ye dış politikada tarafsızlık siyaseti¹⁵ yürüttüğü düşüncesiyle ve bundan duyduğu rahatsızlık dışında henüz belirgin bir tenkit yöneltmez. Hatta, Ahmed Hilmi, “İttihâd ve Terakki ve Ordu (Garib Bir Körlük)” başlıklı yazısında partiye yönelik eleştirileri adalet süzgecinden geçirir. Nitekim, inkılâbın, 20 yıllık birikimin bir neticesi olduğunu kabul eden yazar, onu kuvveden fiile İttihât ve Terakki'nin geçirdiğini ardından da tüm ordunun katılımı ile gerçekleştiğini ekler. Yani, İttihat ve Terakki düşmanlarının “İnkılâp Şerefinden” cemiyete hiç pay vermeden ordu ile cemiyeti birbirinden ayırıp inkılâp başarısını orduya atfetmek isteyişlerini onaylamaz. Özellikle bu konuda Sinop Mebûsu Rıza Nur Bey'in¹⁶ ismi geçse de daha birçok “kapasitesiz siyasilere” bu yaklaşıma katkısı olabileceği ancak bunun kişilere olan düşmanlık ile vatana düşmanlığı birbirine karıştıracak derecede ileri boyuta taşındığını da ekler. Ardından ordu yönetim ilişkilerine ilişkin tartışmalar

12 İbrahim Temo, a.g.e, s. 171.172.

13 “İctimâiyat 111. Madde ve Cemâat-i İslâmiyye”, *Hikmet*, 22 Temmuz 1326, s. 4

14 Hale Şıvgın, “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, *Gazi Akademik Bakış*, 2012, s. 1-13; “Hasan Ünal, İttihat-Terakki ve Dış Politika”, *Türkler* c. XIII, 2002, s.375- 395.

15 Esasen Feroz Ahmad'ın da ifade ettiği gibi “ölümü an meselesi” olarak görülen Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisi ile ittifak kurmaya istekli güçlü bir müttefik bulması oldukça güçleşmişti. Söz konusu güçlüğü örnek olarak verilen başlıca siyasi gelişmelerden biri de İttihat ve Terakki'nin 1908'de İngiltere'ye yakınlaşma çabasının sonuçsuz kalışdır. Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Rautledge, Taylor & Francise-Library, London, 1993, s. 38-40; William Hale, *Türk Dış Politikası (1774-2000)* (çev. Demir, P.), Mozaik Yayınları, İstanbul, s. 22-23.

16 “Tenkit benim hilkâtimde var” diyen Rıza Nur tam anlamı ile koyu bir İttihat ve Terakki düşmanıdır. Kendisi, İttihat ve Terakki'ye ilişkin güçlü muhalefet duygusunu şu sözleri ile de ortaya koyar: “... Benim gayem İttihatçı aleyhine ne kadar kuvvet varsa hepsini toplamak idi; daha aleyhe sevk edilecek bir kuvvet, hattâ karınca varsa, onları da alıp birleştirmek idi...” Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, c. II, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 1- 335.

ra yönelir¹⁷. Ahmed Hilmi'ye göre öncelikle ordu tarafsızdır ve takdire lâyıktır. İstibdada karşı hareket edilmesi gerektiğinde ordu İttihat ve Terakki olmuştur. Şimdiki görevi ise kurtarmış olduğu vatanın muhafazası ve meşrutiyetin devamıdır. Bunun için de ordu, tüm siyasi cemiyetlerden kendisini ayırmıştır. Ancak bu, ordunun kalben ve fikren İttihât ve Terakki'den ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Nitekim yazar için İttihât ve Terakki: "...binlerle fedâkar evlâd-ı vatanın hûn-ı mazlûmiyle, vatani kurtaracak hâmiyet-mendâni ilm-i mübecceli altına toplamış olmakla isbât-ı meziyet ve hüviyet etmiş manzûme-i fikriyedir...". Esâsen, Ahmed Hilmi'nin ifâde ettiği İttihât ve Terakki kavrayışı dönem düşünür ve aktörlerinin de benimsediği görüşlerdendir¹⁸.

Uluslararası siyasette ise Fransa'ya karşı Cezayir politikasından ötürü duyulan hoşnutsuzluğa iki Fransız seyyahın kapitülasyonlara sığınarak Kula'da bir zabitin başına sopa ile vurması üzerinden gelişen tepki eklenmiştir. Meseleye duyulan tepki gazetede söz konusu tutum ile bir milletin onurunun hafife alındığı ve bu kişilerin Türkiye'den def edilmeleri için gerekli diplomatik girişimlerin başlatılması gerektiği biçiminde dile getirilir¹⁹.

17 "İttihâd ve Terakki ve Ordu (Garib Bir Körlük)", 8 Temmuz 1326, *Hikmet*, s. 1. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunun hemen sonrasındaki gelişim sürecine çok erken yaşlarda ağabeyinin faaliyetleri üzerinden ilgi duyan Kâzım Karabekir, II. Abdülhamit Dönemi'nde cemiyetin uğradığı ağır darbenin ardından Balkanlardaki gelişim evresine güçlü teşkilâtçı kimliği ile önemli katkılarda bulunmuştur. Bu nedenle Kâzım Karabekir'in bir dönem aktörü ve tanığı olarak meşrutiyetin tarihçesine ilişkin değerlendirmeleri önemlidir. Paşa, Meşrutiyet'in ilânına giden cemiyet kıpırdanmaları ya da toplanmalarının Sultan Mecid'e karşı yapıldığını ve 1859 yılında "Umûr-ı Devlet-i Islâh" adıyla bir cemiyet kurulduğunu ancak alınan istihbârat neticesinde Kuleli'de yapılan yargılamalar ile bu hareketin bastırıldığını belirtir. Sultan Abdülmecid döneminde israfla birlikte usulsüzlüğün artması neticesinde ise Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulduğunu ve bu cemiyetin de 1876 yılında hedefine ulaştığını kaydeder. Ancak, II. Abdülhamid Meşrutiyet'i bir yıl içinde kaldırdığından bu kez 1889 yılında İttihad-ı Osmani yani İttihat ve Terakki'nin kuruluş süreci başlamıştır. Kazım Karabekir söz konusu kuruluşu "I. İttihat ve Terakki" olarak adlandırır. Nitekim bu hareket, 10 yıl içinde 18.000 üyeye sahipken birtakım istihbaratlar neticesinde 1897 dönemi ve devamında büyük darbe alır. Kazım Karabekir "II. İttihat ve Terakki'nin kuruluşunu ise 1906 yılında Manastır ve Selanik üzerinden inşa eder. İttihat ve Terakki, geniş tabanlı bir cemiyet olup ordu, mülkiye ve tıbbiyeden üyeleri olduğu gibi teşkilât faaliyetleri neticesinde halk arasından da önemli ölçüde taraftar ve üyeye sahip olmuştur. Ayrıca önemli olarak söz konusu sayı ve nüfuzun oluşmasını sağlayan Kazım Karabekir gibi teşkilâtçıların kimi zaman üyeleri kendilerine çekebilmek ve halihazırda güçlü bir kuruluş intibâsı uyandırabilmek için üye sayısını 1 değil 500 den itibaren sayı vererek kaydettikleri de olmuştur. Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 25- 168. Ayrıca Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 24.

18 "İttihâd ve Terakki ve Ordu (Garib Bir Körlük)", *Hikmet*, 8 Temmuz 1326, s.1. Kazım Karabekir ise cemiyeti "...inhilâl tehlikesine karşı vatanseverlerin yıllardan beri ruhuna sinmiş olan hürriyet duyguları bir ideal halinde yeniden tebellür etmiş ve milletin faal, fikirli ve fedakâr, faziletli ve ferâgatli evlatlarını büyük bir hızla birbirine bağlayarak tehlikenin karşısına dikmiştir. İşte, bu kaynaşma neticesinde memleketin hakiki sahibinin sadece Padişah ve bendeleri değil, onu kanı bahasına kazanan ve korumaya çalışan millet olduğunu filiyat sahasında isbât etmek maksadıyla kurulan cemiyet İTTİHAT VE TERAKKI'dir" şeklinde tanımlar. Karabekir, *a.g.e.*, s.31. İttihat ve Terakki'nin Manastır ve Selanik dışında taşrada da şubeler kurduğu ve bu bölgelerin uzun yıllar sürgün yerleri olmalarından ötürü Meşrutiyet'in ilânına önemli destek ve taban sağladıkları belirtilir. Mehmed Memduh, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e*, "Tasvir-i Ahvâl Tenvîr-i İstikbâl" (haz. Ahmet Nezih Galitekin), Nehir Yayınları, İstanbul, 1995, s.103- 122.

19 "Hükümetimizden Bir Ricâ" *Hikmet*, 29 Temmuz 1326, s.1; A. Hilmi Filibeli, *İcmâl-i Siyâsi*:

Eleştiri Okları İttihat ve Terakki'ye Yöneliyor

II. Meşrutiyet'in ilânının ardından cemiyet niteliğine fiilen fırka kimliğini de ekleyen İttihat ve Terakki'nin ismi, kamuoyunda artık Meşrutiyet kahramanlığının yanında yönetimde yaptığı hataların eleştirisi üzerinden de duyulmaya başlanır. Söz konusu eleştirilerden *Hikmet* Gazetesi'ne ilk etapta konu olanlar arasında ehil olmayan kişilerin devlet mekanizmasında istihdâm edilmesi yer alır. Esasen bu kişiler, İttihatçı da değildirler ve bir fikre mensup olmayan sazlar gibi her fırtınanın her kuvvetin önünde baş eğip konumunu muhafaza eden kişilerdir²⁰. Merkezden aldıkları tâlimatı dahi hakkıyla yerine getirecek memur sayısı az diyen Filibeli Ahmed Efendi, işin konferans vermek ve parlak hayallere dalmakla bitmeyeceğini belirtir²¹. Meşrutiyet yönetimi ile ortaya çıkan muhalefet ihtiyacı ve gerekliliği, muhalefet kültürüne ilişkin tartışmaları da *Hikmet* gazetesinin gündemine taşımıştır. Gazete, meşrutiyet kültürünün Osmanlı Devleti'ndeki durumunu açıklarken muhalif partilerin iki temelde oluştuğunu belirtir. Bunlardan ilki, Fırka-i Müslime diğeri ise Fırka-i Gayr-ı Müslime'dir. Gayr-ı Müslim fırkalarda kavmiyetçiliğin dini duygulardan daha baskın olmasının bütünlüğü engellediği; Müslüman fırkalarda ise istisnalar dışında kavmiyetçiliğin yapılmadığı belirtilir. Bu şartlarda da Gayr-ı Müslim partilerin hükümet muhâlifi tavırlarının daha anlaşılabilir; Müslüman muhalefetin, muhalefetten ziyade düşmanlığa hatta kişisel nefrete dayanan siyasetlerinin ise anlaşılabilir olduğu da eklenir²². Gazete, söz konusu yazıda doğruyu ifade etmek adına İttihat ve Terakki'ye yapılan düşmanca muhalefeti eleştirirken partinin uygun bulmadığı uygulamalarını da sütunlarına taşımaktan geri kalmaz. Meselâ, "*İttihât ve Terakki Fırkası'nın Nazar-ı Dikkatine*" başlıklı yazısında parti fırka görüşmelerinin basına kapalı oluşu ve gündün güne fazla bir intizama doğru gidilişi eleştirilir. Nitekim, söz konusu gizlilik gerekli hallerde yapılması gereken olağan toplantıların dışında bir seviyededir. İlgili eleştirilerden biri de "... *İnfâya muhtaç olmayan müzakerâtın güzide bir heyet-i sâmiîn ve erbâbı matbuât huzu-ru ile icrâsında fevâid çok büyüktür*" ifâdeleridir²³. Gazetenin takip eden sayısında

-
- Fransa Efkâr-ı Umumiyesine Mürâcatımız", *Hikmet*, 29 Temmuz 1326, s.1-2.
- 20 İbrahim Temo da hatıralarında meşrutiyetin ilânının ilk günlerinden itibaren ortaya çıkan söz konusu kişilere şu sözlerle eleştirir: "...Yalnız bu noktayı yazmaktan vazgeçemeyeceğim. Ecnebi diyarlarına kaçıp sığınmamızdan önce İstanbul'da tam civcivli milli hareket sırasında yanımıza yanaşmayan, eş ve dostu, özellikle hemfikirilerimizi jurnal eden bazı tanıdıklarımın yüzleri kızmazdan bana: Gördünüz ya Temocuğum, işte başardık, sözleriyle ön alarak kendilerini takdim etmeleri, sinirlerimi kaldırıyordu..." , a.g.e, s. 183.
- 21 "Ahvâl-i Umûmiye: Müşkilât-ı Hâzıra ve Devası", *Hikmet*, 7 Teşrin-i Evvel 1326, s.1-2.
- 22 "İcmâl-i Siyasi: Muhâlefet ve Âdâvet Kabineye mi Vatana mı", *Hikmet*, 7 Teşrin-i Evvel 1326, s.2-4. İlgili yazıda ülkedeki siyasi partiler şu şekilde tasnif edilir: "1- Ekseriyet-i Müslime: [İttihat ve Terakki], 2- Ekalliyet-i Müslime [Mûtedil Hürriyetperverler, Ahâli Fırkası] 3- Ermeni Fırkası, 4- Rum, 5- Bulgar]. Ayrıca, birer ikişer âzânın teşkil ettiği heyete fırka ismi verilecek olursa ilgili listeye, Sırb ve Ulah ve belki de Musevî fırkaları"nın da eklenebileceği ifade edilir.
- 23 "İttihât ve Terakki Fırkası'nın Nazar-ı Dikkatine", *Hikmet*, 11 Teşrin-i Sâni, 1326, s.2. Bu bağlamda 1908-1918 yılları arasında 9 kez düzenlenen İttihat ve Terakki kongrelerinin genellikle

Gayri

Akademik
Bakış

39

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

ise ülke yönetiminin gizlilik içinde yürütüldüğü eleştirisi ilk sayfaya taşınmış ve ayrıntılarıyla tartışılmıştır. Filibeli Ahmed, konuyu sadrazamın Almanya'ya yaptığı seyahatin gerekçesinin gizliliğinden duyduğu rahatsızlık üzerinden dile getirirken dış siyasetteki "tarafsızlık" siyasetinin zararına değinmekten de geri kalmaz²⁴. Esasen yazar yönetimin, Girit, İran ve Bulgaristan'a ilişkin yaklaşımlarının ne olduğunu da anlayamamıştır. İç siyasette ise Seyyid İdris ve Seyyid Yâhya'nın²⁵ Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumları kamuoyunda meçhuliyet derecesindedir. Bu anlaşılmazlığı yazar: "...Seyyid İdris ile hükümet arasındaki münâsebet neden ibaret oldu? Bu adamın bugünkü vaziyeti nedir? Düşman mıdır? Dost mudur? Müstakil bir emir midir?... Yemende gerek bu adamın ve gerek Seyyid Yahya'nın tekrar tecâvüz ve isyân etmemesi için ne gibi tedâbir ittihâz edildi..." ifadeleri ile somutlaştırır.

Ayrıca, Şam'dan Diyarbakır'a uzanacak demiryolunun akıbeti de merak konusudur. En nihâyetinde, İttihat ve Terakki'nin oturmuş bir siyasi programının olmayışı her sene "bir beyânname okunması" ve kabinede duyulan değişiklik ihtiyacının iç ve dış siyasette yönetime karşı güvensizlik uyandırdığını aktarır²⁶.

16 Şubat 1911'de yani *Hikmet* Gazetesi'nin yayın hayatına başlamasının ardından yaklaşık bir yıl geçtikten sonra ülkenin içinde bulunduğu şartlar "*Buhranın Mihenk Devresi*" başlığı altında ve çok daha sert bir üslup üzerinden aktarılır:

"...Yanlış bir yola girilmiş. Çıkmaz bir sokağa sapılmış idi... Hata üzerine hatalar yaparak ve hele hatalarımızı anlamak kadar bile mahareti gösteremeyerek... Tamamıyla gayr-i mümkün şeyler, bir program diye okunmakta ve garibi şu ki alkışlanmakta idi. Meselâ, düvel-i muazzamadan hiçbiri terdif-i menâfi'den İtilâf ve İttifâklardan istiğnâ edemekte iken biz <<herkesle münasebet ve dostânede bulunmak >> da vâsına düşmüş ve iki heyet-i düveliyeden beherinin münâvebeten hiddet ve infîallerine mazhar olmuşduk. Bugünkü tarz-ı icrâatda, hatta icrâat yapanlarda dâhil olarak memnun bir ferd bulmak gayr-i kabl..."²⁷.

Ağustos- Ekim aylarında toplandığını ve bunlardan 1324 (1908), 1325 (1909), 1326 (1910) 1327 (1911) tarihli olanların da gizli olarak Selânik'te yapıldığı belirtilmelidir. Tunaya, *a.g.e.*, s. 28.

24 "Ahvâl-i Umumiyye Ekseriyyet Fırkasıyla Birâzcık Hâsbihal" *Hikmet*, 18 Teşrîn-i Sâni 1326, s. 1-2.

25 Hicâz'ın güneyinde, yaklaşık 550 km uzunluğundaki Asir adı verilen dağlık bölge Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasına rağmen fiilen bağımsızlık içerisindeydi ve 1908 yılından beri Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hâlini sürdüren Fas şeriflerinden birinin torunu olan Seyyid İdris adındaki bir Mehdi'nin hakimiyeti altındaydı. Osmanlı Devleti, bilhassa İtalya ve İngiltere'den yardım alan Seyyid İdris ile 1911 yılından itibaren artık uğraşamaz duruma gelmişti. Hülagü, M. İngilizlerin Hicaz İsyânı'nda Maddi Yardımları, *OTAM*, S. 6, 1995, s. 139-140.

26 "Ahvâl-i Umumiyye Ekseriyyet-i Fırkayla Birâzcık Hasbihal", *Hikmet*, 18 Teşrîn-i Sâni 1326, s.2.

27 Ahmed Hilmi, "Buhranın Mihenk Devresi", *Hikmet*, 3 Şubat 1326, s.1.

Bu dönemde Tâlat Paşa²⁸ Dâhiliye Nazırlığından istifâ etmiştir. Gerek dönem yazarları gerekse araştırmacıların çeşitli ilgi ve yorumlarına konu olan söz konusu istifanın yetersizliğini, Şehbenderzâde'nin bu istifadan mucizeler beklenmemesi gerektiği ve söz konusu istifanın anlamını kabinenin anlayamadığını “*Eğer anlayabilmiş olsalardı her nâzır istifâsını Tâlat Beyle beraber verir, koltuğuna yapışmazdı*” ifadesi ile dile getirdiğini görüyoruz. Beklenen tüm kabinenin istifasıdır. Neticede, bir nazırın tek başına yargılanmasının getireceği bir çözüm yoktur.²⁹ Kendisi, Tâlat Paşa'nın şahsına istifâsından sonra duyduğu saygıyı belirttikten sonra da paşanın yerine Dâhiliye Nazırlığını kabul eden kişiyi taşıdığı niteliklerden ötürü değil de başarılı bulmadığı bir kabinenin parçası olmayı kabul ettiği için eleştirir³⁰. Kabineye yönelik eleştirilerine bir sonraki sayıda ki “*Siyâset-i Umûmiye ve Siyâset-i Hâriciyemiz*” başlıklı yazıda devam eden Ahmed

28 İttihat ve Terakki Partisi'nin önde gelen ilk üç liderden biri olan Tâlat Paşa, 31 Mart Vakası'nın ardından İttihat ve Terakki'nin iktidarda varlığını hissettirmek amacıyla kabinede görmek istediği bir kimliktir. Nitekim, söz konusu girişimin ardından Talât Paşa Dâhiliye Nazırı olurken Cavit Bey de Mâlîye Nazırı olmuştur. Böylelikle İttihat ve Terakki'nin iki sivil şahsiyeti kabinede yer almıştır. Hasan Babacan, *Mehmed Tâlat Paşa 1874- 1921*, TTK, Ankara, 2005, s.63-74.

29 Ahmed Hilmi, Buhranın Mihenk Devresi. *Hikmet*, 3 Şubat 1326. Tâlat Paşa'nın istifasını değerlendiren Babacan, Ermeni olaylarının dahi tam olarak yatıştırılmadığı bir tarihte ilk kez Dâhiliye Nazırlığı'na getirilen Talat Paşa'nın görevi süresince Katolik Malisörler, Havran ve Yemen İsyanlarının yaşandığını belirtir. Ardından da söz konusu huzursuzlukların nedenini, Akşin'in değerlendirmesi ile aşiret düzenindeki geri bölgelerde mutlak hükümetler döneminde tesis edilememiş asker ve vergi yükümlülüklerini hükümetin, eksiksiz bir biçimde uygulamaya yani merkeziyetçiliği tesis etmeye çalışması ile açıklar. Babacan, *a.g.e.*, s.68-72; Akşin, *a.g.e.*, s.186-187. Talat Paşa, Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşen Meclis-i Mebusan seçimlerinin ardından siyasi hayatına meclis ikinci başkanlığını eklemiş ardından İTC'nin muhalif olduğu Sait ve Kamil Paşaların sadaretlerinin sona erişe ve 31 Mart İsyanı sonrasında İTC'nin iktidardaki gücünün artmasıyla Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Dahiliye Nazırı olmuştur. Esasen, nazırlığı döneminde idari sahada il meclisleri ve il bütçeleri alanlarında önemli ıslahat çalışmalarında bulunmasına rağmen dönem şartlarının farklı zorlukları çalışmalarının gölgede kalmasına yol açmıştır. Nihayetinde, kolluk güçlerinin yetersiz kaldığı Dersim, Yemen, Arnautluk isyanlarının tansiyonu yükselttiği ortamda meclis içinde yükselen muhalif hareketin ağır eleştirileri hatta hakaretleri karşısında Talat Paşa'nın istifa ettiği bilinmektedir. Çavdar bu istifanın gerekçesini Talat Paşa'nın eleştirilere yenik düşmesinden ziyade cemiyet içerisinde büyüyen muhalefeti denetim altına almak amacıyla yürütülecek çalışma için gerekli zamanı bulmak olarak yorumlar. Tevfik Çavdar, *Talat Paşa*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1995, s.105 -151. Bununla birlikte, mecliste başgösteren parti içi muhalefette 1909'dan sonra çıkarılan cemiyetle, çeteler, kiliseler ve mektepler kanunlarının da etkili olduğu bilinmektedir. Mesela, cemiyetler kanununun çıkarılmasının ardından Balkanlarda faaliyet gösteren çok sayıda gizlice silahlanan ve ayrılıkçı faaliyetlerine devam eden meşrutiyet kulüpleri kapatılmış bu da onların ortak tepki vermelerine yol açmıştır. Söz konusu tepki sürecinde isyan eden Arnautların ise silahları toplatılmıştır. Şıvgın, *a.g.m.*, s. 9-13. Yine, Talât Paşa'nın Dâhiliye Nazırlığı dönemi sorunlarını ayrıntılı bir biçimde tahlil eden Ziya Şakir, Arnautların silahlarının toplanması kararının çıkarılmasında Talat Paşa'nın arkadaşları tarafından yönlendirildiğini ancak alınan kararın yol açtığı olumsuz sonuçlarının bilhassa Talat Paşa'ya atfedildiğini belirtir. Esasında bu dönemde vilâyetlerde olduğu kadar İstanbul'da da sosyal huzur kalmamıştır. Koyu İttihatçılar ile ılımlı hürriyetperverler arasında yaşanan gerginlikler de eklendiğinde sadece Talat Paşa değil tüm yönetim ve cemiyetin sendelediği görülmektedir Ziya Şakir, *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı Talat-Enver-Cemal Paşalar*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 26-32.

30 Filibeli Ahmed Efendi, “Siyâset-i Umumiye ve Siyâset-i Hâriciyemiz”, *Hikmet*, 10 Şubat 1326, s.1-2.

Gazi

Akademik
Bakış

41

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Hilmi'nin ardından "*Hâlet-i Hâkikiyemiz*" başlığı altında da şartlar, "*bir zıplayışta*" hürriyet ve meşrutiyetin üst basamağına çıkmak istemenin pek çocukça olduğu ve yuvarlanmanın da tabii olduğu yorumu ile açıklanır. Nitekim devlet sistemi, siyasetten habersiz siyasilere, idareden habersiz müdürlere, ekonomiden habersiz iktisatçılara, gazetecilik gazetecilikten bihaber gazetecilere teslim edilmiştir. Tüm bunların üzerine bir de ihtiras eklenmiştir. Yazar, devlet bünyesinin hazırlıksız olarak Fransa'nın Parlemerter sistemini taklide kalkıştığını hatta Fransa gibi parlamento tarihine sahip olan bir ülkede dahi milletin sefil ellerde kaldığı ve usulsüzlüklerin yaşandığını belirtir. Öyle ki Fransa yeniden istibdadın demir ellerine düşmek üzeredir. Yazar ardından da Parlemerter idareye Osmanlı'dan daha hazır olan bir devlette bu denli fenalığa yol açan yönetim bizde ne yapmaz? Sorusunu yöneltir ancak yine de hürriyetten vazgeçmek istemez. Evet, Osmanlıya hürriyet lâzımdır. Elbette bu hürriyetin Osmanlı bünyesine uygun bir hali vardır işte önemli olan bu hali yakalamaktır³¹.

En nihayetinde iç siyasetteki huzursuzluk, 14 Nisan 1327 (27 Nisan 1911) tarihinde doksan kadar mebusun fırka programında bazı değişikliklerin yapılmasını istemesi ile yani parti içi muhalefetle kendisini gösterir. Bu teşebbüs, *Hikmet* tarafından mâkul bir girişim olarak değerlendirilir. Oysa işin iç yüzünü bilmeyen ahali bu girişim ile hürriyetin tehlikede olduğunu sanmıştır. Hâtta, İttihât ve Terakki'nin çalışmalarını savunan *Tanin* bile Filibeli Ahmed'e göre hata etmiş ve söz konusu mebusların bu girişimine 31 Mart irtica hareketine benzeterek İstanbul'u büyük bir karamsarlığa sürüklemiştir. *Tanin*'in bu ithamının halk üzerinde etkili olmasında cemiyeti ikiye ayırdığı ve askerler arasında muhalifleri destekleyen bir gurubun var olduğu iddiaları etkili olmuştur. Oysa Filibeli Ahmed Efendi için teklifte bulunan mebuslar, İttihat ve Terakki'nin asıl kadrolarındandırlar ve Meşrutiyet için mücadele etmiş fedâkar kimselerdir ve bu girişimlerinde yadırganacak bir yan yoktur. Şehbenderzâde'nin eleştirdiği Hüseyin Cahit ise Hizb-i Cedîd'in³² sunduğu teklifler ile İttihat ve Terakki programı arasında esasta bir farklılığın olmadığını savunurken söz konusu tekliflerin yöneltmesine yüklenen anlam ile çıkarılmak istenen karmaşanın ardından dış mihrakların bulunduğunu savunur. Oysa Akşın'ın de belirttiği üzere, söz konusu gurubun teklifleri İttihat ve Terakki'nin programına ana hatlarıyla aykırıdır. En azından daha muhafazâkar bir çizgidedir ve hedefleri, İttihat ve

31 "Hâlet-i Hâkikiyemiz", *Hikmet*, 10 Şubat 1326, s. 2-3.

32 Hizb-i Cedîd, İttihat ve Terakki'ye yönelik yukarıda yer verilen olumsuzluklardan ve daha muhafazâkar bir çizgiyi savunan görüşlerden/programdan kaynaklı bir iç muhalefettir. Hareketin güçlenmesinde Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın ordu için ek bütçe talebine Maliye Nazırı Cavit Bey'in olumsuz bakışı da etkili olmuştur. Nitekim bu tutum Mahmut Şevket Paşa'yı kızdıracak ve kendisinin parti içinde Miralay Sadık Bey etrafında yükselen muhafazâkar muhalefet grubunu desteklemesine neden olacaktır. Yücel Yiğit, "İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, 2014, s. 103-114.

Terakki'yi kabineden uzak tutmaktır³³. Anlaşılan o ki koyu bir İttihatçı olan Hüseyin Cahit de gerginleşen iç siyaseti sakinleştirmeye çalışmaktadır³⁴.

Akşin'in İttihât ve Terakki'nin çözülüşü olarak tanımladığı bu süreçte, *Hikmet*, "*İttihât ve Terakki'nin Dostu Kim Düşmanı Kim*" başlıklı iki seri halindeki yazıyı yayınladı. Ancak yazı, sadece Ahmed Hilmi'nin adı altında değil de, "Heyet-i Hikmet" kimliği üzerinden yayınlanır. Mesele, taşradan gönderilen mektuplardaki "*Siz de mi İttihât ve Terakki'ye satıldınız?*" ya da "*İttihât ve Terakki düşmanlarına mı iltihâk edildiniz?*" eleştirilerinden ötürü öncelikle "İttihat ve Terakki" nin kendileri için ne olduğu izahı ile başlatılır. Kendilerini hak ve hakikat namına görevlerini yerine getirmeye çalışan kişiler olarak tanıtan yazarlar, henüz İttihât

- 33 Bu yazının yayınlanmasından yaklaşık bir hafta önce Hüseyin Cahit "*Basiret Dakikaları*" başlığı altında meselenin İstanbul kamuoyunda abartıldığını şu sözlerle aktarır: "*Meclis-i Mebûsan' da gavgâ oluyor muş, asker celbine lüzum görülmüş. Bu zemin üzerinde daha neler icâd edildiğini vakaya ne büyük bir ehemmiyet ve dehşet olunduğunu izâha lüzum görmüyoruz...*". Hüseyin Cahit'e göre kamuoyunda dolaşan haberlerin özünde İttihât ve Terakki'den ayrılan ve ordudan kendine taraftar bulan bu kişilerin bir çeşit gizli bir cemiyet kurmaları yer alır. Oysa tüm bunlar birer şâ'ia dir ve bu şâ'ia yı çıkarırlar da bir nevi ikinci 31 Mart Hadisesi irticâ hareketine hazırlık kanâati uyandırma gayretindedirler. Yani, tüm bu abartılı haberlerin temelinde Terakki'ye karşı düşmanlık vardır. Oysa, Meşrutiyet hükümeti tüm acemilik, hata ve noksanlarına rağmen üç senedir ayaktadır ve Türkiye kuvvetlenmektedir. Ancak, söz konusu uyumu temsil eden İttihat ve Terakki kuvvetinin kırılması yoluyla ülke mahv edilmek istenmektedir Hüseyin Cahit, "*Basiret Dakikaları*" *Tanin*, 8 Nisan 1327, s. 1; Hüseyin Cahit Yalçın'ın "*Anarşiye Doğru Ecnebi Entrikaları*" başlığı altında meseleye ertesi gün getirdiği yorum gelişmelerin ülke dışından yönlendirildiği üzerinden işlenmiştir. Makalesinde "... *Meydanda gördüğümüz bu silsile-i teklifât bir setâretten ibârettir. Bunun arkasında ne var? ...Bu esbâbi vatan ve millet namına iyi bir hareket yaptıklarına emin olarak hareket eden mebûsîn-i muhteremeye sormakdan ise bir müddet için gözleri kapayarak rahat rahat düşünmek. ve bir kanaat-i vicdânîye vücûda getirmek şüphe yok ki daha münâsibdir...*" diyen Hüseyin Cahit tüm bunlarda dış mihrakların rolü olduğunu önce firkanın ardından da memleketin ortadan kalkması için yürütülen bir planın aşaması olduğunu ifade eder. "*Anarşiye Doğru Ecnebi Entrikaları*", *Tanin*, 9 Nisan 1327, s. 1; Hüseyin Cahit, takip eden gün yayınladığı "Fırtına" başlıklı yazısında, ise tadilat teşebbüsüne yüklenilen anlamın, 31 Mart hadisesi sonrasında *İkdam* ve *Yeni Gazete* sütunlarında görülen makalelerdeki zihniyet ile aynı olduğunu belirtir ve söz konusu gazetelerde yer alan "*Nasil 31 Marttan sonra memlekette Meşrutiyet-i Hakikiye'nin tesis ettiğini i'lân etdilerse bu tekliflerin kabulünden sonra da asıl İttihât ve Terakki Fırkası'nın şimdi teşkil ettiğini ilân ettiler...*" cümlelerine değinir. Oysa Hüseyin Cahit'e göre teklif edilen maddelerin çoğu zaten İttihat ve Terakki Fırkası'nın benimsediği ve *Tanin*'in de hâlihazırda sürekli savunulan meselelerdir. "1- *Meb'usların meb'usluk sıfat ve kuvvetiyle imtiyâz ve sair menâfi takib etmemeleri, 2- Meb'usların memuriyete tâyin edilmemeleri, 3- Me'murinin tâyin ve azillerine dair bir kanun tanzimi 4- Âhkâm-ı Kanunîyeye riâyet ve mesûliyet-i vükelâya riâyet edilmesi 5- İttihâd-ı anâsıra çalışılması, ticaret, sanayi, ma'rif ve zirâat terfisine gayret olunması. 6- Ân'anât-ı târihiyeyi muhâfaza 7- Ahlâk ve âdâb-ı umûmiyye-i dinîye ve millîyenin muhâfazasıyla beraber Garbin terakkîyât ve tekâmülâtından istifâde etmek. 8- Makasid-i hâfiyeye binâen teşekkül eden cemiyetlerin a'mâl ve hareketına mûmânaat. 9- Kuvve-yi hilâfetle hâkimiyet-i millîye arasında husûle tevâzun". Hüseyin Cahit, ilk üç maddeyi kendisinin de *Tanin*'de defalarca vurguladığını; 4-5-6 ve 7. Maddelerin de zaten İttihât ve Terakki'nin programında yer aldığı ekler. 8 ve 9. Maddeler ise Kanun-i Esâsi'nin tâdili talebidir ve bunun için çoğunluk partisi olan İttihat ve Terakki bu yetkiye sahip değildir. Son madde ise firma azalarının nazır olmamasıdır. Hüseyin Cahit, "*Fırtına*", *Tanin*, 10 Nisan 1327, s. 1; Akşin, *a.g.e.*, s.183-184.*
- 34 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi* (haz. H. Babacan, S.Avşar), TTK, Ankara, 2014 , s. 107-118.

Gazi

Akademik
Bakış

43

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

ve Terakki'nin yerini tutabilecek bir cemiyetin bugün yarın tesisinin mümkün olmadığından, durumdan istifade ile yeni bir siyasi cemiyet girişimlerinin iyi niyet göstergesi olmadığını belirtirler. İttihat ve Terakki her şeyden önce mazisi itibarıyla vatani istibdâddan kurtaran fedakâr bir heyet; vatani ve milleti yüceltecek bir fikirler manzumesidir. Ancak her fikir, mümessilleri ile yaşayacağından bazı kişilerin bir zamanlar yaptıkları fedakârlıktan ötürü bugün İttihat ve Terakki'nin kişilik ve maneviyesine zarar vermelerini uygun görmek doğru değildir. Dolayısıyla, İttihat ve Terakki Fırkası adı altında kişisel hırsları uğruna hareket eden kişilere yaranmaya çalışanlar asıl İttihat ve Terakki düşmanlarıdır. Ayrıca, usulsüzlüklerin savunulmasının İttihatçılık kimliği ile örtüştürülemeyeceğini ekledikten sonra "Adâlet kaç türdür? Namusun kaç mânası var?..." diyerek usulsüz atama ve ihale uygulamalarına örnekler verir. Tüm bunlara karşın gazete için İttihat ve Terakki'nin alını ak yöneticilerinin somut şahsiyetlerinden biri olarak Tâlat Paşa vurgusu belirir³⁵.

Siyasi ortamın gerginleştiği bu evrede yazar isminin belirtilmediği "Samimi Birkaç Söz" başlıklı yazıda bazı gazetecilerin gazete idarehanesine gelerek *Hikmet* Gazetesi'nce teşkil edilen fırkanın ismini öğrenmek istedikleri ifade edilir. Bu durumun oldukça şaşırtıcı olduğunu belirten yazarlar, hayretler içinde kaldıklarını ve gazetecilik mesleklerinde değişiklik yapmayı düşünmediklerini aktardıktan sonra konuyu, yine hükümet ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne getirirler. Ardından, tekrar ve tekrar belirttikleri üzere beklentilerinin, milletin ihtiyacını anlayabilen kuvvetli bir İttihat ve Terakki Cemiyeti görmek olduğunu hatta Merkez-i Umûmi'ye Eyüb Sabri ve Ziya Beylerin girişi ile bu doğrultudaki umutlarının arttığını eklerler. Esasen *Hikmet* Gazetesi'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eleştirisi, bir dostu hatalı yoldan döndürmek isteyen iyi niyetli bir girişimden başka bir şey değildir. Hatta hizipler meselesindeki tutumları da ıslahat ve ilerleme hareketini destekleme niyetinin dışında değerlendirilmemelidir. Nitekim, kendilerine göre hizip hareketinde İttihat ve Terakki aleyhine bir durum yoktur. Ayrıca, tüm Jön Türklerin Farmason olarak değerlendirilmesine de karşı çıkıldıktan sonra İttihat ve Terakki'ye ilişkin tüm neşriyatlarındaki amacın bazı kimselerin hataları yüzünden üç yıldır kutsiyet ve muhteremiyetinden kayıp veren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni çöküşten kurtarmak olduğu belirtilir³⁶. Bu bağlamda Farmasonluk iddiasının hizip hareketinin öncüsü Sadık Bey'in iddiası olduğunu belirtmekte fayda vardır³⁷.

İlerleyen süreçte bir iyileşmenin görülmemesi, Filibeli Ahmed Efendi'yi

35 Heyet-i Hikmet, "İttihat ve Terakki'nin Dostu Kim Düşmanı Kim", *Hikmet*, 5 Mayıs 1327. Söz konusu fikir yazısının ikincisi ise 61. sayıda yayınlanmıştır. Burada da cemiyetten bazı kimselerin tuttukları yolun hem cemiyeti hem de milleti felâkete sürüklediği ve bu gerçeği kabul etme olgunluğunu göstermemelerinin şartları daha da kötüleştiği aktarılır. "İttihat ve Terakki'nin Dostu Kim Düşmanı Kim", *Hikmet*, 2 Haziran 1327, s.1-2.

36 "Samimi Bir Kac Söz" *Hikmet*, 30 Haziran 1327, s. 1-2.

37 Akşin, a.g.e, s.182.

"Kabine, Fırkalar, Matbuat / Kısa Bir Tarihçe/" başlıklı yeni bir değerlendirme yazısı yazmaya sevk eder. Nitekim hâlihazırda var olan sorunlar büyümekten alıkonulamamıştır. Vükelânın bir kısmı, bu tablo karşısında fırkanın şeref ve galibiyet namına" her ne pahasına olursa olsun" mevcut hataları görmezden gelirken muhalifler de aynı mantıkla yermeye çalışmaktadırlar. Sonra ne olduysa fırkaların dengesi bozulmuştur. Bu defâ da muvâfıklar, *kabinenin yamalı olduğu, sîmâsını gaib ettiği, işleri beceremediği*" ni ifade etmeye başlamışlardır. Bu durumda muhâliflerin de kabineyi destekleyeceğini söyleyen yazar, mevcut halde Hakkı Paşa'nın istifasının beklendiğinden sadaret payesinin, şehit mezarlarına inen titrek nurlar gibi kâh Said Paşa'nın kâh Cavid Bey'in hayallerini süslediğini iddia eder³⁸.

Filibeli Ahmed Efendi'nin hükümete yönelik yapabildiği belki de son sert eleştirisi "*Programsızlığın Yeni Bir Uğursuzluğu*" başlıklı yazısıdır. Nitekim buradaki programsızlıktan özellikle kastedilen ekonominin içine düştüğü çıkmazın kendisidir. Bu halin gerek meşrutiyetten önce gerekse meşrutiyetten sonra gerçek bir bütçenin yapılmamasından kaynaklandığını, iki senedir görünürde iyi giden ekonominin alınabilen borçlar sayesinde ve nezaretlere istenildiği bütçenin tahsisi üzerinden görünürde yaşanan bir iyileşme olduğu; ancak bu paraların semere getirecek yatırımlara dönüştürülmemesinden ötürü de mali sıkıntının baş gösterdiğini belirtir. Bu durumda ya yine eskiden olduğu gibi 7-8 milyon lira borçlanmaya gidilecek ya da mevcut bütçede gelir ve gider arasında denge kurmaya çalışacaktır. Ahmed Hilmi'ye göre ikinci yolu seçmeyen devlet iflasa gidecektir. Bu şartlar altında düşünülmesi gereken en önemli husus, "*azm-i kati*" ile hareket edecek bir heyet-i vükelâ bulunub bulunamayacağı... "meselesidir"³⁹.

İç siyasette ise sular durulmadan Osmanlı İmparatorluğu'nun gündemine İtalya'nın Trablusgarp'ı işgâli oturmuştur. Bu gelişme *Hikmet*'i bir çözüm üretme gayreti ile "*Halife ve Pâdişâhımız Hazretlerine Heyet-i Teşri'ye ve İcrâiyeye*" başlığı altında padişaha, yasama ve yürütme kuvvetlerine yani Osmanlı idaresine seslenmeye iter. "Heyet-i Hikmet", bu başlıkta korku ile beklenen I. Cihan Savaşı'nın çıkış yerinin belki de Afrika olacağını ve dünyadaki tek İslâm Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan bu saldırının anlamının İslâm Dini'nin dünyadan kaldırılması teşebbüsü olduğunu iddia eder. Önerilen tedbir ise Almanya ve Rusya örneklerinde olduğu gibi Osmanlı Hânedanından bir şehzâdenin uzak eyaletlerde ve önemli görevlerde istihdâmıdır. Yani Trablusgarp'a bir şehzâdenin vali olarak atanmasıdır. Nitekim, bir şehzâdenin Trablusgarp'tan çıkarılması için Kuzey Afrika'da milyonlarca adamın mahv olması ya da olağanüstü bir gücün ortaya çıkması gerekecektir. Çareyi bu yönde ki bir atamada bulan Heyet-i Hikmet Baki ferman padişahımızın, diyerek yazıyı sonlandırır. İç siyaset konuları bu sayıda gazete gündeminde daha geri plan-

38 Kabine, Fırkalar, Matbuat [Kısa Bir Tarihçe], *Hikmet*, 4 Ağustos 1327. s.3-4.

39 Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, "Programsızlığın Yeni Bir Uğursuzluğu, *Hikmet*, 18 Ağustos 1327, s. 1-2.

Geri

Akademik
Bakış

45

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

dadır. Hâtta Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Mâliye Nazırı arasındaki bütçe uzlaşmazlığı gazetenin en arka sayfasındaki “*Bir Haftalık Vukuat*” kısmında değerlendirilir⁴⁰.

Filibeli Ahmed, *Hikmet*'in 75. Sayısında, fikir yazısını dünya Müslümanlarının içinde bulunduğu zor şartlar üzerine odaklamıştır bu kez ne hükümete ne de İttihat ve Terakki'ye ilişkin keskin eleştiriler söz konusudur⁴¹.

75. sayısından sonraki baskılarına bu araştırma kapsamında ulaşılamayan *Hikmet Gazetesi*'nin⁴² 74. Sayısında yayınlanan “*Hâlîfe ve Pâdişahımız Hazretlerine Heyet-i Teşri'ye ve İcrâiyeye Açık 'Arz-ı Hâl'*” başlıklı yazıdan ötürü kapatıldığı da düşünülmektedir⁴³. Bununla birlikte söz konusu yazının *Hikmet*'in en azından Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Efendi'nin kaleminden çıkan diğer çalışmalar ile kıyaslandığında eleştiri keskinliğinin çok daha makul olduğu görülecektir. Sarsıcı olan, Trablusgarp'ın işgali ve bu süreçte hükümetin tedbirsizliğidir. Öyle ki, Sadrazam Hakkı Paşa sadarete Roma sefaretinden geldiği halde İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki planlarına ilişkin öngörü ile uygun tedbirler alınacağı yerde II. Abdülhamit döneminde bölgede bulundurulmuş kara kuvvetleri Yemen'e sevk edilmiş milis güçleri de dağıtılmıştır. Böylelikle bölge, savunmasız hale getirilmiştir. *Hikmet*'in bu gelişme karşısındaki yazısı ise bulabildiği çıkış yolunu dile getirme cüretidir. Hükümet, art arda gelen eleştirilerden genel itibarı ile yıpranmıştır. Nihâyetinde, gazete de bir sayı sonra kapatılacak ve bunu (21 Eylül 1911) Hakkı Paşa'nın istifası takip edecektir (30 Ekim 1911). Ayrıca, Hakkı Paşa'yı Yemen'e asker sevk etme konusunda zorlayan Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa da 9 Temmuz 1912'de istifâ edecektir. Harbiye Nâzırı'nın istifasını verdiği tarihlerde ise Trablusgarp Savaşı Arnavutluk'ta ise isyan hareketi yaşanmaktadır⁴⁴.

Filibeli Ahmed Hilmi Efendi, *Hikmet Gazetesi*'nin son evrelerinde ve kapatılışının ardından çeşitli yayın faaliyetlerinde bulunmaya devam eder. Fakat, İttihat ve Terakki'ye yönelik sert eleştirilerinden ötürü 9 Ekim 1911'de matbaası süresiz kapatılır. Önce Kastamonu'ya oradan da Hüdâvendigâr (Bursa) Vilâyeti'ne sürülür. 10 ay sürgünde kaldıktan sonra İttihatçıların iktidardan uzaklaştırılması üzerine affedilip İstanbul'a dönen Ahmed Hilmi, 1 Ağustos

40 Heyet-i Hikmet, “Hâlîfe ve Pâdişahımız Hazretlerine Heyet-i Teşri'ye ve İcrâiyeye Açık Arz-ı Hâl”, *Hikmet*, 1 Eylül 1327, s.1.

41 *Hikmet*, 8 Eylül 1327.

42 Ulaşılabilen sayılara ilişkin değerlendirme, Milli Kütüphane ve Tarık Hakkı Us Koleksiyonları üzerinden yapılmıştır. Bununla birlikte Çetin, gazetenin 77. sayısına kadar ulaştığını kaydeder. Kendisi ayrıca, Balkan Harpleri öncesinde yeniden yayın hayatına başlayan gazetenin 25 Ekim 1912'de 84. sayısıyla kendiliğinden kapandığını belirtirken Çetin, *a.g.m.*, 519-520; Uçman, gazetenin kapatıldığını ifade eder Abdullah Uçman, *a.g.m.*, 2010, s. 424-425.

43 Çetin, *a.g.m.*, s.520.

44 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul,1982, s. 1872.

1912'de *Hikmet* Gazetesi'ni günlük olarak yayınlılar⁴⁵. 25 Ekim 1912'de kapanacak olan gazetenin gündemi ise bu süreçte Balkan Harpleri ile yoğrulacak ve savaşın patlak vermesi ile birlikte kâh ülkenin maneviyatını yükseltmeye çalışan kâh Balkanlardaki Müslümanların uğradığı zulümleri üzüntü ve öfke ile dile getiren ya da alınan yenilgiler karşısında iç eleştiriler yapıp çareler bulmaya çalışacak bir ses olacaktır⁴⁶.

Yazarın yıllar sonra ele aldığı "*Muhâlefetin İflâsı (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)*" adlı eser ise bu çalışmanın odağı itibarı ile anlamlıdır. Nitekim Şehbenderzâde, eserin giriş bölümünde İttihât ve Terakki döneminde yönelttiği eleştirilerin mantığını ve beklentilerini açıklar:

"...Şimdiye kadar hükümette bulunan kişiler ve fırkalar hakkında pek çok şeyler yazıldı. Haklı haksız sayısız tenkidler yapıldı... Biz de hükümettekilere aşırı tenkidler yöneltenlerden ve hatta siyasetin takatsiz cereyanlarına kapılarak en ileri gidenlerden biri idik. Biz de sınır tanımadan muhalefet liderlerinden biri sayılmıştık. Lâkin muhalefetten maksadımız ne idi?. Şurasını da ümit ediyorduk ki muhalefet liderleri, rakiplerine atfettiği hatalara düşmez, şahsi ihtirasları uğrunda memleketin hayati menfaatlerini feda eylemez. Olaylar ve tecrübeler bütün bu ümitlerin hayalden ibaret olduğunu isbât etti. Siyaset oyunları pek tehlikeli oyunlardır. Siyasette yanlış hareketlerden bir millet için hasıl olacak facialar pek müthiş oluyor. Muhalefet "siyaset ve meşruiyet" dairesinde durdukça mühim bir vazife ifâ ediyordu. Lâkin rakiplerin 'behemehâl ve nasıl olursa olsun düşürmek' maksadını takip etmeye başladığı zaman, rakiplerine de behemehâl düşmemek' maksadını bir hak olarak vermiş oldu..."⁴⁷.

Sonuç

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi ve *Hikmet* Gazetesi, Birinci Dünya Savaşı öncesi köklü siyasi dönüşüm çağını Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan anlamaya ve yorumlamaya çalışan kimlikler arasındadırlar. Dolayısıyla, hem iç hem de dış siyasi dönüşümdeki çetin mücadeleler içinde çıkış yolları aranırken fikri ve siyasi kamplaşmalar da belirginleşmiştir.

İttihat ve Terakki ise dönemin dinamiklerinden doğan bir oluşumdur ve zamanda iktidar partisidir. Gücü ise, tecrübesinin sınırı, geniş tabanlılığı, yetkin eleman sıkıntısı, cemiyetten fırkaya dönüşüm aşamaları, kimi üyelerinin zaafı/yetersizlikleri ve yüzyıl dönüşümünün dayattığı zorluklar ile sınanmaktadır.

Şehbenderzâde ise İttihat ve Terakki ülküsüne bağlıdır. Nitekim, herşeyden önce İttihat ve Terakki Meşrutiyet'i getirmiştir ve o, bir idealdir. Ancak söz konusu idealde süreç içinde bir takım hatalar yaşanmıştır. Şehbenderzâde

45 *Hikmet*, 25 Teşrin-i Evvel sene 1328; 26 Teşrin-i Evvel sene 1328; 5, 7 Teşrin-i Sâni 1328.

46 *Hikmet*, 15 Kânun-ı Evvel 1328, 23 Kânun-ı Evvel 1328; 27 Kânun-ı Evvel 1328; 10 Kânun-ı Sâni 1328.

47 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, 1991, s.17-28.

Görüş

Akademik
Bakış

47

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

için- en azından kendi ifadesi ile- önemli olanın adalet ilkesinin sağlanması olduğundan gerekli gördüğü hallerde İttihat ve Terakki'yi bu yolda eleştirmekte sakınca görmez. Böylelikle parti kimliğine zarar veren kişi ve uygulamalar da ortaya çıkacaktır. Yazar, partinin faaliyetlerini yürüttüğü aşırı gizlilik, usulsüz uygulamalar dışında kimi zaman da İttihat ve Terakkiyi kontrolünün dışındaki gelişmelerden de sorumlu tutar. Bu durum, özellikle uluslararası siyasetin partinin gücünü aşan bir yapılaşma tercihi içinde evrilmesinden ötürü güçlü bir müttefik bulmakta zorlandığı durumda ve ekonomik çıkmaz da yaşanmıştır. Şehbenderzâde'nin dikkat çekici bir diğer duruşu da Hizb-i Cedid hareketinde görülür. Yazar, söz konusu gelişmeye muhalif olmamış hatta yapıcı bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak Şehbenderzâde'nin bu bağlamdaki iyimserliği de hareketin ileride ordudan taraf bulacak olması ve dönüşeceği Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kendisinde uyandıracacağı hayal kırıklığı ile yüzleşecektir.

Son olarak, genç İttihat ve Terakki'nin Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda tedbir ve öngörü sorunu yaşadığı söylenebilir. Filibeli Ahmed ise söz konusu harp sürecini belki de kabullenmek istemediği gidişatı değerlendirmekten kaçınmasından ötürü dönemi bir ölçüde okuma zorluğu ve hayal kırıklıkları ile yorumladığı ifade edilebilir.

Kaynaklar

Gazeteler

Hikmet: 8 Nisan 1326 (21 Nisan 1910); 15 Nisan 1326 (28 Nisan 1910); 22 Nisan 1326 (5 Mayıs 1910); 28 Nisan 1326 (11 Mayıs 1910); 13 Mayıs 1326 (26 Mayıs 1910); 20 Mayıs 1326 (2 Haziran 1910); 27 Mayıs 1326 (9 Haziran 1910); 30 Mayıs 1326 (12 Haziran 1910); 3 Haziran 1326 (16 Haziran 1326); 10 Haziran 1326 (23 Haziran 1910); 17 Haziran 1326 (30 Haziran 1326); 24 Haziran 1326 (7 Temmuz 1910); 1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1326); 8 Temmuz 1326 (21 Temmuz 1326); 15 Temmuz 1326 (28 Temmuz 1910); 22 Temmuz 1326 (4 Ağustos 1326); 29 Temmuz 1326 (4 Ağustos 1910); 5 Ağustos 1326 (18 Ağustos 1326); 12 Ağustos 1326 (25 Ağustos 1326); 19 Ağustos 1326 (1 Eylül 1910); 16 Eylül 1326 (29 Eylül 1326); 15 Kânun-ı Evvel 1326 (28 Aralık 1910); 5 Mayıs 1327 (18 Mayıs 1911); 2 Haziran 1327 (15 Haziran 1911); 30 Haziran 1327 (13 Temmuz 1911); 4 Ağustos 1327 (17 Ağustos 1911); 12 Ağustos 1327 (25 Ağustos 1327); 18 Ağustos 1327 (31 Ağustos 1911); 1 Eylül 1327 (14 Eylül 1327); 8 Eylül 1327 (21 Eylül 1911); 15 Kânun-ı Evvel 1327 (28 Aralık 1911); 25 Teşrin-i Evvel (7 Kasım 1912); 26 Teşrin-i Evvel (8 Kasım 1912); 5 Teşrin-i Sâni 1328 (18 Kasım 1912); 7 Teşrin-i Sâni 1328 (20 Kasım 1912) 15 Kânun-ı Evvel 1328 (28 Aralık 1912); 23 Kânun-ı Evvel 1328 (5 Ocak 1913); 27 Kânun-ı Evvel 1328 (5 Ocak 1913); 10 Kanun-ı Sâni 1328 (23 Ocak 1913).

Tanin: 8 Nisan 1327 (21 Nisan 1911); 9 Nisan 1327 (22 Nisan 1327); 10 Nisan 1327 (23 Nisan 1911).

Görüş

Akademik
Bakış

48

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Diğer Kaynaklar

- AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul, Remzi Kitabevi.1987.
- Ali Cevat Bey'in *Fezlekesi, II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi* (haz. Faik Reşit Unat, TTK, Ankara, 1991).
- AYDIN, Ömer, "Filibeli Ahmed Hilmi'nin Din Anlayışı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, İstanbul, 2001, 69-85.
- Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmeçesi*, (haz. Hasan Babacan- Servet Avşar), TTK, Ankara, 2014.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Talât Paşa*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1995.
- ÇETİN, Atilla, "Hikmet", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, ss. 519-520.
- DURU, Kazim Nami, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.
- EKİCİ, Mehmet Zeki, *II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi Hayatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 1997.
- GEORGEON, François. *Sultan Abdülhamid* (Ali Berktaş Çev.) İstanbul, Homer Kitabevi, 2006.
- Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet Bir Devrin İçyüzü 1908-1918*, Arba Yayınlatı, İstanbul, 1989
- HÜLAGÜ, Metin, İngilizlerin Hicaz İsyanı'nda Maddi Yardımları, s. 6, *OTAM*, 1995, S. 139-154.
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, IV, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1982.
- KARABEKİR, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti* (Tashih Fikri Çelik Tas), Emre Yayınları, İstanbul, 1993.
- Mehmed Memduh, *Tanzimat'tan Meşrutiyete*, (haz. Ahmet Neziha Galitekin), Nehir Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÖZKAYA, Sevda, *Meşrutiyet Dönemi Basınından Örneklerle Türkistan*, Kesit, İstanbul, 2016.
- SEYFETTİN, Ömer, *Ömer Seyfeddin'in Şiirleri* (haz. F. A. Tansel), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1972.
- Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Muhalefetin İflası İtilaf ve Hürriyet Fırkası*. (haz. A. Eryüksel), Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- ŞIVGIN, Hale "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", *Gazi Akademik Bakış*, 2012, s. 1-15.
- TEMO, İbrahim, *İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul, 2000.
- TEPEKKAYA, Ahmet, "Filibeli Ahmed Hilmi'nin Hikmet Dergisini Yayınlamasındaki Amacı", *Karadeniz Araştırmaları*, 2005, 8, ss. 40-46.

Gazi

Akademik
Bakış

49

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

UÇMAN, Abdullah “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi”, *İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2010, 424-425.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992.

ÜNAL, Hasan İttihat-Terakki ve Dış Politika”, *Türkler*, c. XIII, s.375- 403..

YİĞİT, Yücel, İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedid Hareketi, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, 2014, 103-114.

Ziya Şakir, *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı Talat-Enver-Cemal Paşalar*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011.

Ek I-

gazi

Akademik
Başık
51
Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Extended Abstract

Hikmet, one of the political and intellectual papers of the newspapers that appeared in the IInd Constitutional Era, was first published as a weekly newspaper with varying number of pages and page set up (21 April 1910 – 21 September 1911), and as a daily newspaper during the Balkan Wars. Ahmet Hilmi, the editor-in-chief and the owner of the newspaper, had a leading position in the Ottoman press both as a publisher and a writer. Here, his praised political, philosophical, mystical, and literary works should also be mentioned.

This article focuses on the analysis of Filibeli Ahmed Hilmi Effendi's (Ahmed Hilmi from Plovdiv) articles on Committee of Union and Progress (CUP) published in the Hikmet. Here, it should be noted that by the time Filibeli Ahmed, who was already well-acquainted with the CUP before the declaration of the IInd Constitutional Era, launched his newspaper the opposition to the CUP was well established. This era witnessed the appearing of his articles of respect and loyalty to CUP; in his critiques of the CUP he directs his criticism to the CUP members who were encroaching the public interests.

For Filibeli Ahmed Effendi, the most fundamental problem in the empire was the prevailing desultoriness. Desultoriness could not have been eradicated from the state as the appointment of incompetent officials to the positions in the state continued in the CUP Era. For Ahmed Hamdi, even the number of state officials who would execute the orders and directives issued by the central government was very small. What rendered this problem even graver was in fact stemming from the non-Unionists who were in pursuit of not losing their positions in the state. Moreover, for him, the party's exclusive political meetings, irregular appointments, deteriorating foreign policy, and its being devoid of even a briefly established political program were the major deficiencies of the CUP.

The state's being at the verge of disintegration urged the finding of a solution. In fact, the problems that emerged at an era when the ethnic organizations reacted against a constitutional success that would keep them away from gaining their independence and the very existence of an international trade web that was disturbed by the idea of an independent economic growth were far beyond the capacity of the CUP.

One of the most interesting proposals made in this era was the resuscitation of the former Ottoman "rayah" (tax) system and the forming of Muslim communities. Ahmed Hilmi, who advocated that such proposals were in fact different presentations of the "Ahrar [Emancipation] Program" which would eventually pave way to confederation, protested the proposals in a way becoming a unionist.

Görüş

Akademik
Bakış

52

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Hikmet was closed down at a time when internal political unrest peaked upon the occupation of Tripoli. As this article does not aim at focusing on the second publication phase of the Hikmet, corresponding to the Balkan Wars, only a general and brief analysis is made. Hikmet, in this era focused on the Balkan Wars and tried to strengthen public morale in its articles. The failures compelled Filibeli Ahmed Hilmi Effendi to raise harsh criticisms against the CUP. Moreover, Ahmed Hilmi, witnessing the opposition's faulty attempts' damaging the country in the following years, falls into disillusionment of the opposition.

Gör

Akademik
Bakış

53

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017